

Nordlige eksperiment

Av Øystein Rø og Espen Røyseland (0047)

Nordområdene er igjen åsted for et stort samfunnsprosjekt, men er verdiene som ligger til grunn for utviklingen gyldige ut fra et samtidsperspektiv? Utviklingen av nordområdene bør handle om å forstå en regions rolle i verden og hvordan et regionalt konsept kan brukes til å peke ut en ny retning. Historisk ligger alt til rette for det.

"But everything has changed. Hammerfest was living the Finnmark tristesse. People were moving away, buildings were in decay. Now, all of its troubles, it seems, have vaporized. Population decline has stopped, municipal economy is significantly better. Even attitude amongst local youths is changing in Hammerfest. An increasing number now sees a future in Finnmark."

Fra Northern Experiments

For 15 år siden ble Barentsregionen introdusert som en ny geografisk og politisk størrelse i nord, et område som inneholder de nordligste områdene av Norge, Sverige, Finland og Nordvest-Russland. I dette rommet har det siden oppstått stadig nytt samarbeid innen forskning, kultur og næringsutvikling, koplinger som blant annet har etablert en ny øst-vest dimensjon. Regionale prosjekter, internasjonale løsninger og økt samarbeid er intensivert. Man har fått fram en etterlengtet positiv posisjon, og den økte aktiviteten i regionen har allerede begynt å endre tenkning, planlegging og aktivitet i byene i disse nordlige delene av Europa.

Prosjektet Northern Experiments – the Barents Urban Survey 2009 er en undersøkelse av nettopp dette gjennom å studere utvalgte byer og urbane fenomener i Barentsregionen. Prosjektet er en collage av undersøkelser, utsegn, analyser og tolkninger av regionens fortid, nåtid og framtid. Gjennom prosjektets sammensatte karakter understrekes regionens kompleksitet. Her er flere prosesser

og en rekke problemstillinger som alle utgjør en del av sakskomplekset når nordområdene skal diskuteres. Prosjektets tittel oversatt til norsk, "nordlige eksperiment", ble en forløsende beskrivelse av en undersøkelse av nordlig urbanisme. I dette begrepet ligger en positiv forståelse av prosesser knyttet til menneskelig framskritt, men også erkjennelsen av samfunnets feiltrinn. Gjenreisningen av Finnmark og Nord-Troms, den massive industrialiseringen i Sovjetunionen, miljøødeleggelser og spillet om Arktis er alle eksempler på det vi kan kalle et eksperiment. Den norske regjeringens nordområdeprosjekt kan sees på samme måte.

Northern Experiments peker på hovedlinjer i utviklingen av Barentsregionen: Ressuruttvinning, dyptgripende samfunnsendringer i Russland, transnasjonale prosesser og det enorme uforløste potensial som finnes i regionen. Byene i nord vil påvirkes av disse kreftene, de vil ta del i utviklingen, men på ulike måter. Denne teksten er en behandling av disse hovedlinjene, med en avsluttende diskusjon om den overordnede retningen for utviklingen.

Ressursenes region *"As a geopolitical frontier, Barents is about natural resources, about becoming the new Middle East." [...] Very powerful interests from all over the world are ready to turn the region into construction sites, oilrigs, gasfields and mines."* Morten Strøksnes, fra Northern Experiments.

I et museum i byen Kirovsk, en industriby med 30 000 innbyggere plassert i Kolas fjellpartier, vises tablauer med stolte kommunister som driver mineraler opp fra jorden. Ikke langt unna, i et museum i byen Monchegorsk, hjemby til industriforetaket Kolskaya GMK, er det utstilt meteoritter og mineraler funnet i regionen. Fra verdensrommet til jordens indre. Om trent avstanden herfra til Moskva. Museene forteller den samme historien: Verdiene er under bakken og ikke i hodene til menneskene. Nordvest-

Russland er Russlands industrielle frontlinje, et område preget av monokulturell industri. På grunn av det ensidige næringsgrunnlaget vil enhver endring i råvaremarkedene ramme disse stedene hardt og direkte. Naturressurser har vært grunnlaget for Barentsregionen og vil fortsette å være det, i økende grad, ettersom de globale energiselskapene ser nordover for nye energikilder. Det er problematisk at et hovedpremiss for mye av den regionale utviklingen er basert på ideen om at verden fortsatt vil trenge olje og gass i fremtiden. Men Barentsregionen er mer enn døde dyr på havbunnen. Det danske arkitektkontoret NORD (Northern Office for Research and Design) tolker regionen som et stort brettspill titulert "Barents at risk – resources at play". Gjennom sitt bidrag til Northern Experiments peker de på et uforløst potensial: Forskjellige ressurser må bli knyttet sammen slik at de komplementerer hverandre og skaper synergieffekter. De hevder Barents-regionen har et helt unikt potensial i en slik utvikling. Regionen vil være leverandør av to av verdens viktigste varer; energi og mat. NORD er kritisk til det de mener er en utbredt sektorrenking, så vel som nasjonale begrensninger. Det regionale landskapet må betraktes holistisk. Bare da vil regionens evne til å transformere naturressurser til samfunnsressurser kunne skje. "Step by step, the economic dominance of the ore production is taken over by a more general approach of technology and transportation. Within this, the region tries to utilize the knowledge from the mining industry, together with the natural resources, and has devised the notion of a testing ground."¹⁾

Testbedstudio, fra Northern Experiments Den norske byen Narvik er en industrimaskin. Jernstøvet ligger over byen. By, industri og infrastruktur ligger side om side. Men innimellom finnes også årer av ny teknologi. For Narvik er en kombinasjon av jernmalm og høyteknologi. De svenske urbanistene i Testbedstudio undersøker i sitt prosjekt "Iron Trails" en interessant

Kullkraftverk, Murmansk, våren 2008 - Foto: Rudi Caeyers

forskjellene er store. Det nylig etablerte lokale grensebysamarbeidet, eller twin-city-avtalen som den også kalles, har et iboende paradoks: Kirkenes og Nikel er ikke tvillingbyer. Hvis man skulle beskrive byene som personer ville Kirkenes være en overentusiastisk, well-connected og visjonær dame, mens Nikel er en trist mann uten ambisjoner og med dårlig helse. De er kanskje fjernt beslektet som gruvebyer, men siden 1996 har Kirkenes hatt pause fra sin rolle som gruveby, en pause som har vært et gode. Byen har fått et mer sammensatt næringsliv og ervervet en ny rolle som Barentshovedstad. Nå hjemsøkes byen igjen av det enorme gruvemasineriet. Nikel og Kirkenes er begge politiske planprosjekter. Gjenoppbyggingen av byene etter andre verdenskrig manifesterte det ideologiske skillet mellom vesten og kommunismen gjennom arkitekturen. Mens man i Kirkenes og Finnmark bygde eneboliger med hage, konstruerte man hard-core sovjetisk modernisme på den andre siden av grensen. Byene fungerte som utstillingsvinduer; bilaterale skolebesøk ble instrumenter for å vise de respektive samfunnenes overlegenhet. Grenselandet har altså lenge kjent tilstedeværelsen av storpolitikk, alt fra religiøse motsetninger fra middelalderen til de store geopolitiske konfliktene i moderne tid. Den politiske viljen til å kontrollere området har ført til betydelige begrensninger i befolkningens operative rom. Men endring er underveis: Russland og Norge arbeider nå med å innføre et grenseboerpass som skal gjelde for dem som bor nærmere enn 30 km fra grensen. Kommer dette systemet på plass, vil 53.000 grenseboere kunne bevege seg fritt over grensen. Et nytt grenseboerregime kan forløse et lenge etterlenget potensial.

Det store russiske eksperiment

Min adresse er ikke en gate eller et hus, den er Sovjetunionen. er en strofe fra sovjetisk pop-sang fra syttitallet.

7. desember 1954 holdt Generalsekretæren av det Kommunistiske Parti, Nikita Khrusjtsjov en tale som markerte begynnelsen på et formidabelt urbant eksperiment i Sovjetunionen. Formet som et modernistisk manifest bar talen frem både en arkitektonisk og en sosial agenda. Millioner av sovjetere var uten bolig og kompromissløs standardisering av arkitekturen ble løsningen. Khrusjtsjov slo nådeløst ned på arkitekter som ivret for lokal tilpasning og individuell design. Som et resultat ble de sovjetiske byer deretter serieprodusert etter den samme formelen; uavhengig av geografiske og kulturelle forhold. Den russiske arkitekten Alexander Sverdlov påpeker i sin tekst "Standard City and After" omfanget av dette ekstreme, urbane eksperimentet. 50 millioner standardiserte leiligheter ble produsert i de påfølgende 30 årene etter Khrusjtsjovs tale.

"Within 25 years more than 80% of the Soviet cities were composed of prefabricated housing. Cities looked alike from Murmansk to Vladivostok", skriver Sverdlov. Fremdeles utgjør denne arven etter Sovjetunionen brotparten av bygningsmassen i det urbane Russland. Hvordan håndterer man denne utfordringen, spør Sverdlov, samtidig som han øyer et underliggende arkitektonisk potensial i den hypergeneriske, postsovjetiske byen: "In this model repetitive and generic architecture has reached the quality of landscape and can be dealt with as such." De store, statlige institusjonene som sto for planleggingen og prosjekteringen av Sovjetidens byer er fremdeles de rådende aktørene innen byplanlegging. Nå som private selskaper som konkurrerer seg imellom om å modernisere og redesigne byene de en gang skapte. Kan man forvente en nytolkning av den russiske urbaniteten fra dette miljøet? Spørsmålet er om en generisk modell bare vil bli erstattet av en ny.

Det unge, russiske arkitektkontoret BuroMoscow problematiserer møtet mellom sovjetarven og nåtidig, russisk byplanlegging i sitt prosjekt "Murmansk CMYK" i Northern Experiments. Prosjektet undersøker nye betraktninger av det russiske, urbane landskapet. De presenterer en utviklingsstrategi for byen Murmansk: En by som har og vil komme til å gjennomgå store endringer; blant annet som følge av utviklingen i Barentshavet. Hvordan endrer man den generiske by til en spesifikk, spør BuroMoscow og foreslår en rekke transformative, urbane grep. Gjennom å introdusere ny bygningstypologi, reprogrammere offentlig tilgjengelige flater og bryte ned tidligere skiller mellom by- og industrilandskap tar BuroMoscow tak i det spesielle ved Murmansk for å skape noe unikt. Prikken over i-en blir ideen om å belegge den ikoniske heltestatuen, "Alesha", med gull; en ren ironisering over den russiske kultur og historie. "From generic to gilded".

Utforsking av et regionalt rom Er Barentsregionen en politisk konstruksjon eller et reelt geografisk utgangspunkt for regionsutvikling? Interessereferne til Barentslandene Norge, Russland, Sverige og Finland begynner å overlape hverandre, og de fysiske virkningene av disse geopolitiske møtene begynner å finne sin form i regionen. Nye internasjonale avtaler åpner for samhandling mellom stater på lokalt nivå og nye sammenhenger oppstår på tvers av landegrens. Men en spredt befolkning og et enormt geografisk område gjør regionsutvikling krevende. Mens den voksende Øresundsregionen preges av geografisk kompaktet, sterk tilflytning og god infrastruktur er Barentsregionen det motsatte: Spredt bebygg, fraflyttingstruet og med svake forutset-

ninger for regional infrastruktur. Å bygge en region i nord er noe annet enn på kontinentet. Barentsregionen er like mye et mentalt mulighetsrom. Dens styrke har til nå ligget i ikke-fysiske nettverk, kompetanse- og kulturutveksling. Den eksisterer som bånd mellom mennesker over store distanser. Til nå har regionen svevd over landskapet som en forsonende bris. Kunne mulighetene innen den regionale dimensjon utforskes i større grad? Sparebanken Nord-Norge ønsker å etablere en bank for nordområdene. Barentsobserver er en flerspråklig mediekanal med regionen som nedslagsfelt. Alta posisjonerer seg som nordområdenes entreprenør, mens TornioHaparanda er et regionalt handelssenter med nær en million i kundegrunnlag. Det tenkes altså region, men ideene kan trekkes lenger. Prosessen rundt Tromsø-OL var et forsøk på dette, men Norges "golfere" ville det annerledes. Det kunne blitt et prosjekt som testet ut regionspotensialet i sin ytterste og mest kontemporerare form. Gisle Løkken skriver i sin tekst "The Olympic Dream – a spatial paradox and a possible new paradigm": "*The potential otherness of a Tromsø model could have been extremely interesting. Not as an utopian idea, or as a heterotopian otherness, but as a process of investigation, experimentation and collaboration.*" Tromsø er i seg selv en "driving force" i regionen og vil klare seg uten OL. Men verden gikk trolig glipp av et interessant eksperiment. Selv om enkelte byer i Barentsregionen fungerer som regionale sentra, noen med mer enn tre hundre tusen innbyggere, deler de alle en perifer plassering i forhold til sine respektive nasjonale hovedsteder. Dette forholdet, med noen unntak, er dominert av en konstant fraflytting av mennesker sorover, et stort problem for en allerede tynt befolket region. Samtidig kan periferien betraktes som en mulig stor ressurs, en plass utenfor sentrene og utenfor konsensus. En slik plass kan potensielt inkubere nyvinninger på mange områder i samfunnet. Og det kan godt være hva verden behøver fra Nordområdene. Som urbanismestudenten fra NTNU i sitt prosjekt "Breathing Cities" påpeker, finnes det verdier i regionen i tillegg til petroleum. Studentene presenterer en oppdatert versjon av de tradisjonelle næringene langs Finnmarkskysten. I sin framtidssjvision er fiskerbruken blitt et vitenskapelig senter. Den tradisjonelle fiskeren er blitt en høyt utdannet "ocean farmer" og turistene betraktes som en del av en dynamisk befolkning. De peker på et enormt potensial innen akvakultur og fornybar energiproduksjon. "Breathing Cities" diskuterer mulighetene av et nettverk av byer som samarbeider ut fra regionens premisser. Gjennom lokale prosjekt innen energi- og matproduksjon kan regionen i sum være en leverandør for resten av verden. Kritisk masse er ikke lenger avgjørende for steders suksess hevder studentene fra NTNU og understreker sitt budskap ved å

sitere Darwins artslære: "*It is not the strongest of the species that survives, nor the most intelligent. It is the one that is most adaptable to change.*"

Don't waste this region Tidsskriftet The Economist skrev tidligere i år om det motsetningsfylte forholdet mellom Norges miljøprofil på hjemmebane og eksporten av fossilt brensel. "*In short, Norway is profiting handsomely at the planet's expense, while spending a small share of the proceeds on projects to reverse a fraction of the damage done.*", skriver bladet. Russland på sin side framstår ikke spesielt miljøbevisst, hverken på hjemmebane eller som eksportør. Sammen med Norge utgjør landet et skjebnefelleskap som vil dominere utviklingen av Nordområdene. Her skal to av verdens største produsenter av gass og olje legge grunnsteinene for sine framtidige inntekter. Et møte mellom den norske modellen og den russiske spilles nå ut på alle nivåer mellom landene. Hva skjedde når disse systemene fant hverandre? Spørsmålet man må stille seg er om vårt eget pensjonsfond med sine høye etiske standarder vil investert i den pågående utviklingen av nordområdene. Obama er blitt president. Guantanamo skal avvikles. Tidligere fiender har begynt å snakke sammen. Det kan se ut som det faktisk er mulig å skape en bedre verden. En ny stemning har etablert seg oppsummert i ordet "change". Hvordan stiller utviklingen av Nordområdene seg i dette lys? Som en anarokrisme eller et innovativt eksperiment? Vil Norge si nei til utnyttning av sine siste petroleumsressurser etter å ha sløst bort en tredjedel av sparepengene på børspekulasjon? Er utviklingen av nordområdene stedet hvor vi ble modige som nasjon? Stedet hvor energiproduksjon ble en løsning på det globale CO₂-regnskapet snarere enn det motsatte? Hvor de forskjellige næringer fant framstidsrettede former og synergief? I bunn og grunn handler det om et valg av regionens rolle i verden. Historisk har nordområdene vært en plass for eksperimenter, store samfunnsmessige, ideologiske og industrielle prosjekt, noen mer vellykkede enn andre, har gjort nordområdene til hva de er i dag. Den "energien" som frigjøres og oppmerksomhet denne delen av verden nå får, kan enten ende som en bortkastet mulighet, som reflekser av etablerte systemer, eller det kan bli omdannet til noe helt nytt. Da vil regionen ikke bare fortsette å være et sted for eksperimenter, men arnested for moderne, ansvarlige og intelligente løsninger for hele verden. Det store nordområdeprosjektet burde utvikles i dette globale perspektivet. ■

1) Prosjektet Northern Experiments - the Barents Urban Survey 2009 er laget av 0047 i samarbeid med Pikene på broen og NTNU. Se www.0047.org

kompleksitet som har oppstått i det industrielle landskapet mellom Narvik og Kiruna. Her finnes romturisme, solenergi og teknologipark. Dette er også Barentsregionen. Mens den rådende diskurs blant byplanleggere ellers i Norge dreier seg om kreative industrier, er utfordringen i nord ofte et møte mellom industri og postindustri.

Grensebyene – fra småbyer til transnasjonalt område med 53000 innbyggere Det norsk-russiske grenseområdet har vært åsted for verdenskriger, grensekonflikter, kald krig med vedvarende kontroll og overvåking. Men til tross for dette er båndene over grensen fortsatt sterke. Denne relasjonen kan nå få en ny betydning ettersom området er i ferd med å få en sentral rolle for mye av utvik-

lingen i Barentshavet. I en tid hvor Norge og Russland blir stadig mer involvert i hverandres framtidplaner, er grenseområdet det stedet der disse sammenflettingene finner sin fysiske form. Samtidig er det her det russiske og norske militæret, FSB og gruvegigantene har sitt revir. Nye ideer vil derfor møte motstand. 0047 viser i sitt prosjekt "Welcome to Borderland", fram grenseområdet og diskuterer forskjellige betydninger av dette rommet opp mot utviklingen i regionen. Vi nærmer oss kanskje et historisk vendepunkt, da grensebyenes logikk for interaksjon over grensen smelter sammen med nasjonalstatens agenda, hevdes det i prosjektet. Samtidig ligger det store utfordringer i kontrastene mellom øst og vest. En av verdens skarpeste økonomiske skiller går langs den norsk-russiske grensen. De kulturelle og sosiale